

КРАВЧИК М. Б.,кандидат юридичних наук,
асистент кафедри цивільного права
та процесу*(Львівський національний університет
імені Івана Франка)*

УДК 347.921.6

ПРОЦЕСИ СТАНОВЛЕННЯ ІНСТИТУТУ СІМ'Ї ЯК ПРАВОВОЇ КАТЕГОРІЇ

Стаття присвячена дослідженню правових проблем становлення інституту сім'ї. Проведено аналіз особливостей правового формування інституту сім'ї, поняття сім'ї, сімейних правовідносин і узагальнено законодавчі положення та наукову літературу із цього питання. Запропоновано шляхи вдосконалення законодавчого визначення формування інституту сім'ї.

Ключові слова: сім'я, члени сім'ї, подружжя, шлюб, шлюбно-сімейні відносини, сімейні правовідносини.

Статья посвящена исследованию правовых проблем становления института семьи. Проведен анализ особенностей правового формирования института семьи, понятия семьи, семейных правоотношений и обобщены законодательные положения и научная литература по этому вопросу. Предложены пути совершенствования законодательного определения формирования института семьи.

Ключевые слова: семья, члены семьи, супруги, брак, брачно-семейные отношения, семейные правоотношения.

The article is devoted to the research of legal problems of the establishment of the family institute. The analysis of the peculiarities of the legal formation of the institute of family, the concept of family, family legal relations and generalized legislative provisions and scientific literature on this issue are conducted. The ways of improving the legislative definition of the formation of the family institution are proposed.

Key words: families, family members, marriage, marriage, marital and family relations, family relationships.

Вступ. Дослідження інституту сім'ї, який зазнавав значних трансформацій разом з усім нашим суспільством, є надзвичайно важливим на сучасному етапі. Зміни, які відбуваються в сучасному суспільстві, зачіпають і інститут сім'ї. Можна визначити такі тенденції розвитку сучасної правової сім'ї: деформація поняття сім'ї, подружжя, членів сім'ї, збільшення кількості розлучень, збільшення кількості неповних сімей і дітей, народжених поза шлюбом, відкладення вступу в шлюб, зменшення кількості повторних шлюбів, проживання подружніх пар без реєстрації шлюбу, зміна відносин між батьками та дітьми.

Дані тенденції притаманні і розвитку інституту сім'ї в Україні.

Стан дослідження. Дослідження зазначеної проблеми перебуває на периферії наукової думки. На науковому рівні окреслюється коло проблемних питань, які виникають під час визначення понять сім'ї, членів сім'ї, у зв'язку з постійним вивченням цього інституту. Досить складно зазначити наявність наукових, методологічно вивірених позицій щодо згаданої проблеми. Тому нині здається вкрай важливим дослідження становлення інституту сім'ї.

Впродовж останніх десятиліть відбувається усвідомлення того, що сім'я є одним із вирішальних чинників розвитку суспільства та держави загалом, а подружні стосунки являють собою стрижень сімейних правовідносин.

Ставлення держави до формування правового інституту сім'ї визначено насамперед в Основному законі України – Конституції, де зазначається, що кожен має право на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї (ст. 48). Конституцією закріплюються і гарантуються права щодо сім'ї та наголошується на тому, що «шлюб ґрунтується на вільній згоді чоловіка та жінки. Кожен із подружжя має рівні права та обов'язки у шлюбі та сім'ї. Батьки зобов'язані утримувати своїх дітей до їхнього повноліття. Повнолітні діти зобов'язані піклуватися про своїх непрацюючих батьків. Сім'я, дитинство, материнство та батьківство охороняються державою» (ст. 51). Отже, відповідно до Конституції України, сім'я охороняється державою, яка зобов'язана забезпечити правові передумови для нормального функціонування, створення та розвитку сім'ї. Серед засобів правового регулювання сімейних відносин особливе місце належить Сімейному кодексу України. У ньому утверджується принцип одношлюбності, рівності подружжя в сім'ї, добровільність шлюбного союзу між чоловіком і жінкою, що ґрунтується на взаємній довірі, повазі.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження деяких правових проблем формування визначення поняття сім'ї, становлення правового інституту загалом, визначення актуальних напрямів правових досліджень інституту на основі аналізу сучасної правової літератури.

Результати дослідження. Інститут сім'ї – це основа буття людства. Він постійно змінюється та розвивається у зв'язку з розвитком потреб суспільства. Сім'я – інститут, що творить культуру суспільства, та впливає на нього як його першооснова. Сім'я постійно впливає на всі сторони його життя. Вона виховує смаки та потреби, визначає рівень професії, рівень духовних цінностей, закладає генетичні та біологічні основи здоров'я, звички, ставлення до членів сім'ї та суспільства загалом. У родині людина вперше стикається з розподілом праці за формами господарської діяльності. Для всього людства сьогодні сім'я – це життєвий і конче потрібний осередок, який захищає людину в соціумі.

Сім'я являє собою складну систему, складнішу, ніж шлюб, бо об'єднує не лише подружжя, а й їхніх дітей, родичів і близьких. У даному разі сім'я являє собою модель, близьку до самого суспільства, в якому вона функціонує.

З погляду шлюбно-сімейних відносин, сім'я – це історично зумовлена група осіб, члени якої пов'язані шлюбними та родинними відносинами, спільним побутом і взаємною моральною відповідальністю. Необхідність сім'ї зумовлена потребою суспільства в фізичному та духовному встановленні та відтворенні населення.

У сучасних визначеннях сім'ї наголос робиться на всі ці характеристики. Зокрема, Н. Смелзер вважає сім'єю засновані на кровній спорідненості, шлюбі або усиновленні об'єднання людей, зв'язаних спільністю побуту і взаємною відповідальністю за виховання дітей [1].

Більшість вчених підкреслюють, що сім'я – це явище культурно-історичне і соціально-педагогічне, провідним чинником якого є його функціонування – сімейні взаємостосунки: подружні (шлюбні стосунки між чоловіком та дружиною) та родинні (відносини батьків і дітей, між дітьми, між родичами).

Український дослідник сім'ї В. Кравець наголошує на тому, що «сім'я – це точка, де економіка, мораль, обов'язок, кохання, фізіологія, характери і навіть політика переплітаються в єдиний клубок, це історично конкретна система взаємин між подружжям, між батьками і дітьми; мала соціальна група, члени якої пов'язані шлюбними чи родинними стосунками, спільністю побуту і взаємною моральною відповідальністю, і соціальна необхідність, в якій обумовлена потреба суспільства у фізичному і духовному відтворенні населення» [2, с. 39].

Сім'я на обмежується лише родинними взаєминами, а передбачає спільне мешкання, родичів, наявність спільних елементів побуту, сімейного домашнього господарства, розподілу праці.

Сучасну родину можна визначити як інституційовану спільноту, яка формується на основі шлюбу та правової моральної відповідальності подружжя, що породжується шлюбом [3, с. 27].

У науковій літературі поняття «сім'я» та «шлюб» деякі вчені розглядають як синоніми. Однак таке ототожнення є необґрунтованим. Шлюб означає правову легітимізацію подружніх стосунків, що дає підстави Т. Кравченко розглядати шлюб як «більше формальний аспект стосунків», на відміну від сім'ї – «родинності і духовної спорідненості» [4, с. 406].

У цьому аспекті найбільш точним буде визначення шлюбу як «санкціонованої суспільством форми відносин між статями і до нащадків, тобто засіб регулювання статевих стосунків і відтворення населення» [5, с. 12].

Родина є складною структурою, це вся сукупність стосунків між її членами, зокрема й духовні, етичні відносини та відносини влади й авторитету. Сім'я проявляється в її активності, життєдіяльності всієї родини й окремих її членів. Головними функціями сім'ї є репродуктивна функція (відтворення населення), виховна, господарсько-побутова, економічна, духовна (духовне спілкування осіб, з яких вона складається), дозвільна, емоційна й інші. Ці функції впливають на спосіб життя сім'ї, на види життєдіяльності, які здійснюються усіма або кількома її членами, або одним із них від імені всієї сім'ї.

Деякі вчені-юристи розглядають сім'ю як цілісне соціальне утворення, що характеризується внутрішньою єдністю і щепленням частин в єдине ціле [6, с. 7–8]; первинний і багатогранний осередок нашого суспільства [7, с. 4 тощо].

Сім'я як правовий інститут виникає із самого початку формування людського суспільства, зі ставленням чоловіка до жінки і навпаки, яке впливає із внутрішньої природи сім'ї. З виникненням моральності, релігії, держави, сімейні відносини набувають все більшого правового характеру. Це приводить до посилення правового контролю над шлюбом. Зовнішньо правові ознаки домінують над релігійними, якщо вони вступають у суперечність з інтересами держави.

Отже, сім'ю можна розглядати як соціологічну і як правову категорію. Їх поєднання дає можливість збагатити юридичну науку знаннями. Заслугує на підтримку позиція науковців, згідно з якою юридичне визначення сім'ї є необхідністю, оскільки більшість галузей права України трактують сім'ю як правову категорію, піддаючи її правовій регламентації.

Відомий учений О. Загоровський вважав, що сім'я є групою осіб, пов'язаних шлюбом чи родинністю, які проживають разом [9, с. 1].

Відомий український учений Ю. Червоний пропонує таку дефініцію: сім'я (в юридичному розумінні) – історично визначена організована спільність, пов'язана взаємними правами й обов'язками, які впливають зі шлюбу, кровного споріднення, усиновлення, взяття дітей на виховання [8, с. 69].

Як відомо, сімейне законодавство не містить поняття сім'ї. У зв'язку з конкретними питаннями, які поставали в практиці, Конституційний Суд України 3 червня 1999 р. ухвалив рішення про офіційне тлумачення терміна «член сім'ї». У ньому, зокрема, зазначено, що стосовно поняття «член сім'ї» Конституційний Суд України виходить з об'єктивної відмінності його змісту залежно від галузі законодавства (п. 6). Отже, на думку Конституційного Суду, визначити єдине поняття «член сім'ї», яке б мало застосовуватися в праві, неможливо, бо кожна галузь права тлумачить це поняття по-своєму, підкреслюючи ті чи інші ознаки сім'ї, які набувають певного значення для тих чи інших відносин. Звідси випливає, що різне тлумачення поняття «член сім'ї» не дає підстав для розроблення єдиного поняття сім'ї в праві.

У Сімейному кодексі (далі – СК) України, який ухвалений 10 січня 2002 р. і набув чинності 1 січня 2004 р., вперше зроблена спроба дати нормативне (юридичне) визначення поняття «сім'я» через визначення складу сім'ї, підстав для її створення й ознак (ст. 3 СК України) [10, с. 8]. Ч. 1 ст. 3 СК України визначає сім'ю як первинний і основний осередок суспільства. Це визначення лише встановлює місце та значення сім'ї в суспільстві. З наукового погляду, відповідно до ст. 3 СК України, сім'я – це об'єднання осіб, пов'язаних

між собою спільністю проживання, побуту та взаємними правами й обов'язками. Спільне проживання не нівелюється за умови коли дружина та чоловік у зв'язку з навчанням, роботою, лікуванням, необхідністю догляду за батьками, дітьми та з інших поважних причин не проживають спільно. Дитина належить до сім'ї своїх батьків і тоді, коли спільно з ними не проживає. Що стосується ведення спільного побуту, то воно проявляється у спільному веденні господарства, спілкуванні, відпочинку тощо. У членів родини породжуються також взаємні особисті та майнові права й обов'язки, за винятком випадків, коли членом сім'ї є одинока особа. Окрім подружжя, зазначені також усиновлювачі, усиновлені й інші члени сім'ї.

Висновки. Підсумовуючи сказане, можемо дійти висновку, що сім'я – це юридичний зв'язок між фізичними особами, заснований на шлюбі, відносинах родинності, усиновленні й інших підставах, передбачених у законі, який проявляється в наділенні їх на засадах рівності взаємними особистими немайновими та майновими сімейними правами й обов'язками, спільному житті, спільності інтересів і взаємній юридичній відповідальності.

Загальна декларація прав людини, проголошена Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй 10 грудня 1948 р., у ч. 3 ст. 16 називає сім'ю природним і основним осередком суспільства. Таке ж положення міститься й у ст. 23 Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права 1966 р.

У Вступі Хартії прав сім'ї, представленої Апостольським Престолом Католицької церкви для всіх людей, інституцій та владних структур, яких стосується питання місці сім'ї в сучасному світі, зазначено, що сім'я є природною спільнотою, яка передує державі чи будь-якій іншій спільності і має притаманні їй невід'ємні права.

Загалом, введення сімейного права і виникнення правових відносин між подружжям виявилось не тільки історичною закономірністю, але й значною мірою історично прогресивною справою. Сімейні правовідносини характеризуються власними джерелами виникнення. Ці відносини пов'язують не сторонніх, а близьких осіб – родичів, подружжя.

Сімейні правовідносини – це суспільні відносини, врегульовані нормами сімейного права, що виникають зі шлюбу, споріднення, усиновлення й інших форм влаштування дітей, що залишилися без піклування батьків.

Сімейні правовідносини виникають, змінюються або припиняються на основі специфічних юридичних фактів, передбачених у законі: усиновлення, укладання та розірвання шлюбу тощо. Причому здебільшого для настання правових наслідків необхідний фактичний склад (сукупність юридичних фактів).

Отже, сім'ю складають не тільки особи, які, наприклад, зареєстрували шлюб, а й ті, які проживають разом без реєстрації шлюбу, тобто фактичне подружжя. Тому до членів сім'ї передусім належать подружжя, батьки і діти, які за загальним правилом складають ядро сім'ї. Крім того, до кола членів сім'ї залежно від конкретних обставин можуть належати осоди, починаючи від найближчих кровних родичів (висхідних, низхідних і бічних ліній спорідненості) і закінчуючи особами, які спільно проживають в одному помешканні.

Підбиваючи підсумки стосовно становлення сім'ї та розвитку сімейних відносин, можна стверджувати, що побудова сімейних відносин, громадського суспільства та правової держави неможлива без становлення, всебічного розвитку і захисту найважливішої ланки будь-якого суспільства – сім'ї, та не лише її членів, а й майнових і немайнових відносин між ними.

Список використаних джерел:

1. Смелзер Н. Соціологія. М., 1994.
2. Кравець В. Теорія і практика дошлюбної підготовки молоді. К.: Київська правда.
3. Харчев А. Исследования семьи: на пороге нового этапа. Социологические исследования. 1986. № 3. С. 26–28.
4. Кравченко Т. Сімя та особливості її функціонування в умовах розбудови громадського суспільства: збірник. К.: ІПІЕНД, 2004. 466 с.

5. Семья. Социально-психологические и этические проблемы: справочник / В. Зацепин (рук. авт. кол.), Л. Бучинская, И. Гавриленко и др. К.: Политиздат Украины, 1989. 255 с.
6. Шевченко Я. Совершенствование законодательства о браке и семье: теоретические проблемы соотношения гражданского и семейного законодательства. К.: Наук. думка, 1986. 168 с.
7. Ершова Н. Вопросы семьи в гражданском праве. М.: Юрид. лит, 1977. 176 с.
8. Сімейне право України: підручник / за ред. Ю. Червоного. К.: Істина, 2004. 464 с.
9. Загоровский А. Курс семейного права / под ред. В. Томсинова. М.: Зерцало, 2003. 460 с.
10. Дякович М. Сімейне право України: навчальний посібник для студ. вищ. навч. закл. К.: Правова єдність, 2012. 8 с.

МАКАРЕВИЧ О. В.,
аспірант кафедри цивільного
права і процесу
(Національна академія
внутрішніх справ)

УДК 347.19

ЛІКВІДАЦІЯ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ: ГРУЗИНСЬКИЙ ДОСВІД. ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗАКОНОДАВСТВА ГРУЗІЇ ТА УКРАЇНИ

У статті здійснено теоретичний аналіз та порівняння законодавства Грузії та України у сфері ліквідації юридичних осіб. Визначено передумови використання міжнародного досвіду у сфері реформування національного законодавства.

Ключові слова: юридичні особи, припинення діяльності юридичних осіб, добровільна ліквідація, реформування законодавства у сфері ліквідації юридичних осіб.

В статье проведены теоретический анализ и сравнение законодательства Грузии и Украины в сфере ликвидации юридических лиц. Определены предпосылки использования международного опыта в сфере реформирования национального законодательства.

Ключевые слова: юридические лица, прекращение деятельности юридических лиц, добровольная ликвидация, реформирование законодательства в сфере ликвидации юридических лиц.

The article is a theoretical analysis and comparison of legislation of Georgia and Ukraine in the sphere of liquidation of legal entities. The preconditions for the implementation of international experience in the field of reforming national legislation are defined.

Key words: legal entities, termination of legal entities, voluntary termination, legislative reform in field of liquidation of legal entities.

Вступ. Становлення України як незалежної, демократичної, правової держави, інтеграція до європейської спільноти, перехід до ринкової економіки, необхідність залучення іноземних інвестицій потребують належного правового регулювання.

